

RECENZII

In memoriam Valentin Gheorghiu

Lena Vieru Conta

Volumul omagial *In memoriam Valentin Gheorghiu*, apărut în 2024 la Editura UNMB, continuă o frumoasă și necesară tradiție pe care cartea despre Radu Lupu din Colecția *Marii Pianisti* a aceleiași edituri a deschis-o. Îngrijit de muzicologii Monica Lup și Ștefan Costache, prefățat de Valentina Sandu-Dediu, cu o eleganță stilistică ce dă tonul paginilor următoare, volumul este alcătuit din trei părți-arcade în arhitectura cărții. Prima, intitulată *Intinerarii artistice:*

interpret, compozitor, mentor, conține cinci studii despre Valentin Gheorghiu, în care biografia artistului, aportul său la viața muzicală românească și internațională, trăsăturile artei sale interpretative și amprenta de pedagog sunt descrise din unghiuri diferite, din care se degajează același personaj echilibrat, generos, înzestrat cu prisosință, admirat fără rezerve de toți cei care l-au cunoscut. Al doilea mare capitol, *Din cioburi și oglinzi. Portrete afective* e alcătuit din interviuri cu și despre marele pianist și, ca întotdeauna, în această înșiruire de evocări, interesante sunt, pe lângă personajul principal, personalitățile celor intervievați, precum și ale celor care le pun întrebări. În al treilea capitol, *Re-vizitări critice*, găsim câteva cronici despre Valentin Gheorghiu împreună cu

două articole scrise de el în 1964 și un *Laudatio* care sintetizează, de fapt, prima parte a cărții. Un rezumat în limba engleză semnat de Maria Monica Bojin face accesibilă publicația și celor care nu vorbesc limba română, iar

Addenda conține o listă selectivă a înregistrărilor pianistului și un opis al compozițiilor lui, foarte utile celor interesați de interpretarea lucrărilor, de reascultarea înregistrărilor și de cercetarea creației muzicianului. O galerie de imagini bine alese îl aduce în fața ochilor pe Valentin Gheorghiu la diferite vârste, singur sau alături de personalități nu numai muzicale. Postfața Monicăi Lup explică motivele și scopul acestui volum omagial, realizat în condiții grafice excelente, și adresează mulțumiri colaboratorilor și susținătorilor apariției cărții.

Prima parte a volumului se deschide cu prezentarea Monicăi Lup, *Valentin Gheorghiu – o viață dedicată scenei românești*; documentarea temeinică, atenția la detalii, scrupuloasa citare a surselor, stilul obiectiv și clar fac captivantă lectura: cititorul e impresionat de redarea contextului istoric, de schițarea, în linii fine, a portretului Maurorei, mama fraților Ștefan și Valentin Gheorghiu, portret care se deduce mai mult din acțiunile ei, decât din cuvinte. Apar și imagini creionate în linii puternice – Mihail Jora e văzut cu ochii copilului și totodată apreciat cu maturitatea adultului, în același pasaj dintr-un text de Valentin Gheorghiu citat de Lavinia Coman (în *Constanța Erbiceanu, o viață dăruită pianului*, din 2005): "...însă în loc de a întâlni un om dur și morocănos, ne-am trezit cu o persoană atât de caldă, de drăguță, de apropiată de noi, deși eram copii, încât l-am îndrăgit pe loc pentru tot restul vieții (...) Era de o generozitate fără margini. Chiar și după terminarea conservatorului, ne primea oricând spre a-i arăta vreo nouă compoziție. Se uita la ea, o descifram la pian și... plecam mereu încurajat și cu un avânt reîmprospătat."¹ În relatările profesoarei Maria Șova apar unele detalii interesante (și discutabile, din punct de vedere pedagogic), despre metodele de lucru ale domnișoarei Erbiceanu : "În acest timp, Valentin nu avea voie să mai cânte ce îi plăcea, ca să nu strice ceea ce realiza în studiu"², precum și un portret al lui Valentin Gheorghiu copil : "Valentin era de o conștiinciozitate rară și de o cinste exemplară. Nu mințea niciodată, avea un suflet extrem de pur. Era foarte tipicar, cochet, atent să se prezinte întotdeauna impecabil. Aceste trăsături erau și o moștenire de la tatăl său. De fapt, a preluat de la ambii părinți calități importante. Erau oameni corecți, cinstiți, gospodari, iubitori de copii, cărora le erau devotați până la sacrificiu"³. Iată un portret de familie în *mise en abîme* – Maria Șova citată de Lavinia Coman, citată, la rândul ei, de Monica Lup – care trimite cu gândul la reprezentările din oglinzile picturilor de gen flamande sau olandeze. Apar, de asemenea, un fragment dintr-o scrisoare de recomandare a lui Enescu, publicată în revista *Muzică și poezie*⁴, acte și decizii oficiale, note de subsol despre personaje importante ale vremii care i-au ajutat pe frații Gheorghiu să studieze la Paris, o sumedenie de informații și referiri care îmbogățesc orizontul cultural al cititorului. Interesante sunt și graficele despre repertoriul

¹ *In memoriam Valentin Gheorghiu*, p.19

² *Ibidem*, p.20

³ *Ibid.*, p.20

⁴ *Ibid.*, p.21

pianistului, ca și cele care prezintă colaborările acestuia cu diverși dirijori. Munca de istoric a Monicăi Lup este impresionantă, iar pentru cineva care a cunoscut personal personajele evocate – pe Mihail Jora, pe criticul J.V. Pandelescu (celebrul "JVP"), pe Vladimir Orloff, pe Cătălin Ilea, pe Ada Brumaru, pe Alfred Hoffman, pe mai toți dirijorii din grafice – lectura e un fel de *Le temps retrouvé*. Poți cunoaște pe cineva de o viață fără să știi atâtea detalii din biografia lui; atâtea dintre noi, născuți în a doua jumătate a veacului trecut, l-am considerat "de la sine înțeles" pe Valentin Gheorghiu, l-am internalizat ca pe unul dintre cei mai mari pianiști români, l-am ascultat de nenumărate ori în săli de concert, am stat de vorbă cu el fără să știm lucruri esențiale despre el.

Capitolul următor, *Recuperări necesare: portret al pianistului și compozitorului Valentin Gheorghiu în oglinda percepției internaționale*, de Ștefan Costache, vedește o minuție similară în cercetarea cronicilor și documentelor, majoritatea oferite de arhiva familiei Gheorghiu. Organizate în subcapitole, după țările în care a concertat pianistul, extrasele din cronici relevă, printre altele, preferințele și idiosincraziile cronicarilor citați. Olivier Alain îl critică pe Valentin Gheorghiu, în *Le Figaro*, pentru sunet uneori aspru și pentru dezinvoltura din *Papillons*¹, dar îl laudă pentru forța din *Fantezia în do major* de Schumann. Marc Pincherle, într-o cronică din 1961, menționează "autoritarismul metronomic în virtutea căruia Schumann se supune aceluiași tratament ca Stravinski sau Hindemith" și căruia Valentin Gheorghiu nu i se supune. În critica lui Evan Senior, din Marea Britanie, apărută în *Music and Musicians* în ianuarie 1959, apare și o opinie a cronicarului despre muzica românească a epocii: "Concertul pentru pian de Valentin Gheorghiu este o lucrare interesantă, perfect construită din punct de vedere pianistic și fără a cuprinde acea uniformitate nedorită care se pare că definește atât de mult compozițiile moderne românești"². ("Generația de aur" abia începea să-și deschidă aripile). Într-o cronică din 1973, criticul suedez Carl-Gunnar Ahlen deploră efectele sonore ale concertelor lui Mendelssohn, Hummel, Weber sau Field pe clapele unui pian modern, "relativ greoi la cântat și cu sunet pufos", și susține – în 1973 ! – că "extrem de puțini pianiști mai posedă azi vechiul joc al degetelor în care fiecare sunet se aude clar, cu toată viteza uluitoare"³, or existau deja Van Cliburn, Martha Argerich, Lev Vlassenko, Vladimir Krainev, ca să nu mai vorbim de Horowitz, probabil unul dintre "puținii pianiști" evidențiați de cronicar. În presa japoneză, Akira Ueno subliniază caracterul clasic al interpretărilor lui Valentin Gheorghiu, în timp ce Nitoshi Shibata, în 1970, deplânge artiștii facili, plasându-l pe Valentin Gheorghiu la antipod: "În această lume a publicității exacerbate, artiștii atracției superficiale sunt cei mai susceptibili să ajungă la faimă. Acum, domnul Gheorghiu reprezintă opusul acestui model; calitățile tehnice și interpretarea în fața publicului sunt de

¹ Ibid., p.62

² Ibid., p.68

³ Ibid., p.73

factură tradițională, fără urmă de snobism.”¹ În Elveția, în 1974, remarca unui critic care semnează “Cx” nu poate fi percepută astăzi decât ca amuzantă, prin conformismul în fața abaterii de la normă: “[...] iar luni, la Beaulieu, în al cincilea concert din abonament – (Orchestra de Cameră din Lausanne l-a avut, n.n.) pe Valentin Gheorghiu, un pianist român de renume mondial, care, *deși și-a permis câteva mici libertăți*, a încântat pe deplin auditoriul numeros printr-o interpretare clară, bogată în sonorități, poetică, atrăgătoare, într-o versiune perfect relaxată a *Concertului nr. 1 în do major* de Beethoven”.² Specificul național care transpare în anumite pasaje din cronicile citate poate face deliciul cititorului modern: un cronicar german, de pildă, îl laudă pe Valentin Gheorghiu în *Berliner Zeitung*, în 1956, catalogându-l totodată drept “pianist extrem de *muncitor*”. Dincolo de calitățile excepționale ale pianistului Valentin Gheorghiu și consemnarea repertoriului său, cronicile transmit atmosfera vieții muzicale a celei de a doua jumătăți a secolului XX și oferă un prilej neașteptat de a confrunta gândirea criticului muzical contemporan cu cea a cronicarilor secolului trecut. În *Concluziile* studiului, Ștefan Costache atrage atenția cititorului asupra rarefierii agendei internaționale a lui Valentin Gheorghiu, datorate barierelor politice din blocul comunist în care pianistul a ales să trăiască, în ciuda propunerii de a rămâne la Londra, și emite ipoteza unei cariere de mai mare anvergură pe plan mondial în cazul în care acesta ar fi ales alternativa londoneză. Valentin Gheorghiu însuși spune, într-un interviu din 2003, că nu știe dacă a ales bine sau nu³, dar în afara frazei “am rămas cu consolarea că, în această perioadă grea, am adus puțină alinare și bucurie ascultătorilor mei de aici”, nimic altceva nu indică, în tot volumul, vreun regret sau vreo frustrare a muzicianului legate de magnitudinea recunoașterii sale naționale și internaționale.

Studiul *Istoriei întretesute. Valentin Gheorghiu și Festivalul Internațional George Enescu*, de Ioana Marghita, la fel de bine documentat și riguros comentat, readuce și informații deja enunțate în capitolele precedente, face o cronologie utilă a prezenței repertoriului enescian în Festival și citează aprecieri ale unor cronicari consacrați, Ada Brumaru și Alfred Hoffman, al căror “condei” era celebru printre contemporani. Interesante sunt și citatele din cronicile lui Viorel Cosma sau din cele ale compozitorilor Costin Cazaban – una dintre mințile strălucitoare ale generației sale – sau Doru Popovici, activ promotor al vieții muzicale bucureștene în anii 1970-1980. Apar numele lui Edgar Elian, Elena Zottoviceanu, Claudiu Negulescu, Grigore Constantinescu, Anca Florea, de care cei care i-au cunoscut își amintesc cu plăcere. Referințele la Dumitru Avakian, Carmen Stoianov, Bedros Horasangian – scriitor și meloman –, la colegii lui Valentin Gheorghiu din juriile Concursului Enescu, la dirijorii cu care pianistul a colaborat, sunt binevenite – istoria le va păstra și le va valorifica.

¹ Ibid., p.77

² Ibid., p. 78

³ Ibid., p. 84

În studiul său, *Gânduri despre arta pianistică a lui Valentin Gheorghiu*, Viniciu Moroianu citează un foarte frumos portret al lui Valentin Gheorghiu făcut de Cristian Mandeal în broșura dublului CD *Valentin Gheorghiu* din 2012. Bucură evocarea lui Mândru Katz, discipol al Floricăi Musicescu, rivala Constanței Erbiceanu, în percepția elevilor domnișoarei Musicescu. De reținut e și comparația indirectă cu Radu Lupu: “Totodată rămâneai marcat de diversitatea tușeului, strălucirea concertantă și eleganța frazării, ca, mai târziu, la Radu Lupu. Și totul cu o maximă economie și eficiență a gestului”¹. Într-adevăr, nicăieri nu apare vreo aluzie la histrionism în evocările artei lui Valentin Gheorghiu; în schimb, cei care l-au cunoscut știu cu cât haz putea relata întâmplări amuzante și spune bancuri.

În studiul *Valentin Gheorghiu și compozițiile sale*, Dan Dediu analizează cu virtuozitate și har creația componistică a pianistului. Textul este bogat în conotații, analizele partiturilor se ocupă deopotrivă de structura și de dramaturgia compozițiilor; stilul lui Dan Dediu e clar, imaginativ și suplu. O bogată experiență de teoretician și pedagog, armonios împletită cu prospețimea gândirii compozitorului activ, în plină maturitate, transpare în acest capitol care oferă interpreților dezlegări și soluții de tălmăcire a lucrărilor lui Valentin Gheorghiu. Îndemnul de a face un proiect de înregistrare a tuturor pieselor și de a îngriji moștenirea componistică a lui Valentin Gheorghiu încheie acest text strălucitor, precis în exprimare și percutant în epitete.

Pianist și discipol – Valentin Gheorghiu și Mihai Ritivoiu, de Andreea Kiseleff-Ignat, aduce în prim plan tactul, delicatețea cu care Valentin Gheorghiu a abordat sarcina dificilă de a-l îndruma pe tânărul pianist, precum și auzul Maestrului, “printre cele mai fine și mai uimitoare”². E comentată și opțiunea lui Valentin Gheorghiu pentru un repertoriu mai limitat și mai avantajos (similară selectivității lui Michelangeli), întru permanenta perfecționare și excelență a interpretării, așa cum rezultă ea din mărturiile lui Mihai Ritivoiu. Câteva lucruri esențiale pentru și mai tână generație sunt de reținut din acest interviu, realizat de Andreea Kiseleff-Ignat: faptul că lui Valentin Gheorghiu nu-i plăcea să vorbească despre el însuși (când ne gândim că majoritatea semenilor noștri adoră să o facă, nu putem decât să admirăm decența, pudoarea, modestia Maestrului), faptul că nu cânta nici afectat, nici scolastic, afirmația că a fost un om fericit. Satisfacția de a face cu cea mai mare probitate profesională ceea ce știa să facă cel mai bine, echilibrul, liniștea și aprecierea oferite de familie, acordul cu sine însuși, comportamentul ireproșabil – toate fac parte din mozaicul care alcătuiește fericirea creatorilor cu caracter armonios aspectat.

Partea a doua a volumului, *Din cioburi și oglinzi. Portrete afective* începe cu transcrierea unor discuții pe care muzicologul Anca Ioana Andriescu le-a avut cu Maestrul în 2021. Reiese, de la bun început, imensa recunoștință pe care Valentin Gheorghiu o purta părinților lui, lui Mihail Jora, celor care îl

¹ Ibid., p. 114

² Ibid., p. 135

ajutaseră în tinerețe. Muzicianul se dezvăluie curtenitor și cu mult tact: “Am scrisoarea aici și pot să ți-o arăt, Anca... și cu asta vreau să-ți mulțumesc pentru răbdarea pe care o ai cu mine...”¹. Se văd modestia și bunul simț inculcate prin acel tip de educație specific începutului secolului XX – le-am văzut și în comportamentul Clarei Haskil, al lui Dinu Lipatti –, aversiunea pentru “lauda de sine”, pentru publicitate și exagerări: “Mă retrag pentru că sună foarte... “pompos” orice interviu: oamenii vorbesc “ca la carte”, se mai și laudă, de multe ori se profită de orice și nu aș vrea să fac și eu la fel. E normal dacă vorbești de prieteni și de cei pe care îi admiri să “te scapi” și pe tine acolo, înăuntru, și atunci evit asta”². Te întrebi, pentru că în carte urmează un șir întreg de interviuri despre Valentin Gheorghiu, câți dintre cei intervievați adoptă aceeași atitudine? Cititorul va vedea singur. Interviul lui Valentin Gheorghiu aduce mărturii inedite despre Enescu și sugestii despre cum trebuie cântate lucrările acestuia – răspunsul pe care i-l dă Valentin Gheorghiu unui pianist german care cânta *Sonata a III-a pentru pian și vioară* și număra mecanic cvintoletele este perfect: “I-am spus că dacă faci așa nu mai este Enescu, căci Enescu trebuie cântat cu spiritul respectiv, nu faci câte o bucată, ci faci un întreg univers”³. Prețioase sunt și amintirile despre Lipatti și Enescu cântând împreună în apartamentul din blocul de lângă Calea Victoriei, unde a locuit Enescu în timpul războiului. Poziția lui Valentin Gheorghiu în chestiunea compozitor versus interpret e clară: “Părerea mea este că muzica trebuie să reprezinte sufletul compozitorului, nu al interpretului – deci interpretul are dificultatea de a se pune în situația celui care a scris acea muzică (...)”⁴. Lîmpede este și alegerea autenticității în detrimentul perfecțiunii – deși imperfecțiunile ar trebui să fie căutate cu lupa sau cu microscopul în interpretările lui Valentin Gheorghiu... Fermecătoare sunt umorul și nonșalanța pianistului când spune: “pe atunci el scârțâia la vioară (e vorba de Ștefan, fratele lui, n.n.), și eu băteam clapa”⁵ sau când povestește despre turneele în America de Nord, cerințele impresarilor, oboseala: “Iar cei de acolo, ca să te angajeze, îți spun ce să cânti. Am fost așa și cu trioul, cu Ștefan și Cătălin Ilea, iar fratele meu a declarat că nu mai face asta în viața lui, că el era mai comod ca mine!”⁶. Legătura afectivă dintre cei doi frați este remarcabilă – de la sine înțeleasă în atâtea familii și totuși atât de contrazisă de situații opuse în altele... Este evidentă și nostalgia tinereții, a unor vremuri revolute când “oamenii erau mai calzi decât sunt acum. Acum, oamenii sunt foarte doritori de bani și să trăiască bine – atunci era mai altfel”⁷.

¹ Ibid., p. 147

² Ibid., p. 148.

³ Ibid., p. 151

⁴ Ibid., p. 154

⁵ Ibid., p. 148

⁶ Ibid., p. 159

⁷ Ibid., p. 157

Interviul pe care pianista Roxana Gheorghiu, soția Maestrului, i-l dă lui Ștefan Costache are meritul de a prezenta răspunsuri mai scurte, mai concise decât întrebările puse; la ultima întrebare, care îl pune pe Valentin Gheorghiu alături de Radu Lupu și Dinu Lipatti și totodată sugerează răspunsurile, replica Roxanei scade din măreția întrebării și comută tema, abil și modest, de la aspirațiile la universal, la realitatea individuală a pianistului și a familiei lui, în spiritul lui Valentin Gheorghiu însuși, perceput mai degrabă ca un empiric decât ca un teoretician. Și Valentina, fiica pianistului, răspunzând-i Cristinei Gârbea, menține un ton rezervat, la obiect, dând detalii inedite, ca faptul că tatălui ei îi plăcea Nat King Cole, că se încălzea cu game și Hanon, că avea trac. (Surprinzătoare pare, în paragraful cu biografia Valentinei, omisiunea lui Dominique Weber dintre profesorii ei de la Conservatorul din Geneva).

Mărturiile partenerilor de muzică de cameră ai lui Ștefan Gheorghiu au în comun faptul că toți l-au apreciat la superlativ și în plan profesional, și în plan uman. Mici detalii fac cu atât mai interesante interviurile, cu cât par involuntare: Marin Cazacu îi relatează lui Petre Fugaciu prima sa colaborare cu Valentin Gheorghiu, în 1983, cu *Triplul concert* de Beethoven, menționând-o pe Mihaela Martin și omițând dirijorul; valorizează în mod special concertele familiilor de muzicieni – Gheorghiu, Cazacu și Croitoru –, subliniind rolul formator pe care acestea le-au avut în carierele copiilor muzicienilor și exprimă un anumit elitism muzical: “Din start îți devenea prieten – sigur, dacă făceai parte din acea categorie care, din punct de vedere muzical, se apropia de idealurile lui profesionale; am simțit că mă aprecia și pe mine și pe Gabriel Croitoru și pe câțiva cu care el a colaborat în mod special. Valentin Gheorghiu, fiind o persoană destul de solitară, nu împărtășea această prietenie decât cu persoanele pe care le simțea foarte aproape de felul lui de a gândi muzica, de felul lui de a se comporta în societate, în relația cu alți muzicieni”¹. Poziția lui Valentin Gheorghiu față de concursurile de pian, față de juriile acestora, față de concurenți sunt interesante – era obiectiv și “n-ar fi făcut o nedreptate niciodată”², ca și modul în care decurgeau repetițiile pentru concertele camerale, prospețimea abordării unui repertoriu în reluare – toate sunt descrise cu spirit de observație și cu luciditate.

Mihaela Martin îi povestește Marinei Nedelcu ce a însemnat pentru formarea ei ca muzician contactul cu frații Gheorghiu; tonul este respectuos, ai impresia că violonista re trăiește acele momente din tinerețe, că se identifică cu statutul ei de atunci, simetric cu modul lui Valentin Gheorghiu de a fuziona cu stilul compozitorului. Un element important și doar aparent paradoxal al personalității și artei lui Valentin Gheorghiu reiese din textul Mihaelei Martin: seriozitatea și totodată ușurința cu care trata concertele cu mai tinerii săi parteneri: “Era foarte concentrat, însă avea și o anumită lejeritate în atitudine (...) Acest lucru mă inspira și pe mine, îmi dădea o anumită încredere legată de

¹ Ibid., p. 171

² Ibid., p. 173

bucuria de a ieși pe scenă”¹. În completarea și oarecum contrar celor afirmate de Marin Cazacu cu privire la afinitățile elective, Mihaela Mihai spune: “Îmi amintesc cât de călduros și prietenos era când o întâlnea pe mama mea. Nu avea niciun fel de alură de star, avea o modestie extraordinară și înțelegere pentru aspectele de zi cu zi ale vieții”².

Silvia Marcovici are doar cuvinte de laudă pentru Valentin Gheorghiu, dar le adresează “de la egal la egal”: “La rândul meu, am descoperit că eram întodeauna pe aceeași lungime de undă cu Valentin, iar școala din care veneau ei s-a transferat și asupra mea”. Sau, după ce Valentin Gheorghiu îi spune că ea cântă extraordinar pe înregistrările cu ei doi pe YouTube: “L-am asigurat că și el cânta minunat, dar a insistat cum că eu aș fi fost formidabilă. Ce vreau să spun e că era un om de o delicatețe cu totul aparte și de o modestie exagerată. Multă vreme m-am luptat cu el, ca să fie mai conștient de propria lui valoare.”³ Vrând-nevrând, aici exprimarea Silviei Marcovici sună un pic “patronizing”, protectiv-îngăduitor; de asemenea, surprinde afirmația ei “Din păcate, școala Gheorghiu nu mai există astăzi.”⁴ Există discipoli ai lui Ștefan Gheorghiu chiar printre cei intervievați în volum.

Gabriel Croitoru, elev al lui Ștefan Gheorghiu, îi pomenește pe Silvia Marcovici, pe Radu Aldulescu, pe Marin Cazacu (cu care converge în opinia că Valentin Gheorghiu nu cânta de două ori la fel aceeași piesă), pe Horia Mihail, pe marele Ivry Gitlis; o natură generoasă se deslușește în interviul lui, natural, relaxat. E limpede că se simte bine în pielea lui, iar întrebarea Ariadnei Ene-Iliescu “Putem spune că aveau loc și discuții despre interpretare, hermeneutică sau, mai degrabă aveți un dialog pur muzical?”, la care Gabriel Croitoru răspunde “Nu, discuții n-am avut niciodată”⁵ are același efect asupra celor care l-au cunoscut pe Valentin Gheorghiu (zâmbet în fața candorii tinerilor) ca întrebarea lui Ștefan Costache pusă Valentinei Gheorghiu: “Obișnuia să vă ceară uneori sfatul în legătură cu ceea ce făcea ca interpret? Avea nevoie de validarea familiei?” Răspunsul Roxanei, ferm, laconic, e de bun simț: “Valentin a fost întotdeauna un independent și nu simțea nevoia să-mi ceară sfaturile. Eu eram, în schimb, cea care apela la recomandările lui.”⁶ Modestia lui Gabriel Croitoru contrastează cu paternalismul Silviei Marcovici: “Afirmarea lui Valentin Gheorghiu pe scenele internaționale nu pot s-o compar cu ceea ce am făcut eu. Am făcut și eu ce am putut.”⁷ Gabriel Croitoru relatează și câteva anecdote care adaugă multă culoare amintirilor.

Pianiștii intervievați vădesc și ei puncte de vedere și caractere diferite: Luiza Borac vorbește cu mult respect despre profesorii ei, Lavinia Coman și

¹ Ibid., p. 212

² Ibid., p. 213

³ Ibid., p. 218

⁴ Ibid., p. 217

⁵ Ibid., p. 239

⁶ Ibid., p. 162

⁷ Ibid., p. 239

Gabriel Amiraș, evocă amintiri de-ale ei de la vârsta de 8 ani, când l-a văzut prima oară pe Valentin Gheorghiu la Râmnicu-Vâlcea și consemnează interpretările proprii ale *Concertului pentru pian și orchestră*. Spune la un moment dat că marele pianist avea un repertoriu uriaș, or chiar din statisticile primului capitol și din evocările lui Mihai Ritivoiu reiese că Valentin Gheorghiu avea un repertoriu mai degrabă limitat, atent selecționat, pe care prefera să-l perfecționeze. Philippe Dinkel, la origine pianist, ulterior afirmat mai ales ca muzicolog în Elveția, răspunde la multe întrebări despre concursurile internaționale, despre concurenți și originalitate, despre reticența lui Valentin Gheorghiu de a preda și pare surprins de faptul că acesta putea să rădă chiar de sine însuși, ceea ce cititorului îi provoacă din nou un zâmbet: cum văd unii oameni umorul, dacă autoironia nu intră în repertoriu? În același timp, Dinkel consemnează “ceva copilăros” în sensul cel mai bun în modul de a vorbi al lui Valentin Gheorghiu. Faptul că Philippe Dinkel nu l-a ascultat niciodată *live* pe Valentin Gheorghiu nu pare relevant, deoarece textul lui este mai degrabă narativ decât descriptiv. Celălalt muzician elvețian, Jean-François Antonioli, răspunde în limba română întrebărilor puse și provoacă un nou zâmbet cititorului, afirmând: “Atunci eram căsătorit cu Ioana Bentoiu, fiica prietenului meu Pascal Bentoiu, care fusese și el un student al lui Mihail Jora la compoziție.”¹ (Apropiații familiei Bentoiu știu că Jean-François Antonioli l-a cunoscut pe Pascal Bentoiu în calitate de ginere, nicidecum nu au fost doi prieteni, dintre care unul s-a însurat cu fiica celuilalt). Surprinzător pare faptul că însăși Ioana Bentoiu, care l-a cunoscut îndeaproape pe Valentin Gheorghiu încă din anii 1960-1970, a cântat cu el, are legături vechi de familie cu frații Gheorghiu, cu copiii lui Ștefan Gheorghiu și al cărei tată a fost prieten intim cu Valentin, nu a fost interviuată... Mărturia ei, ca soprană, despre Valentin Gheorghiu acompaniind-o într-un program Enescu, ar fi fost un atu prețios pentru acest volum.

Interviul lui Nelson Goerner, care o menționează pe Maria Tipo, profesoara lui de la Conservatorul din Geneva din anii 1980, demonstrează și el, indirect, că Valentin Gheorghiu nu teoretiza prea mult interpretarea muzicală, deși cei doi discutau despre interpreți și repertoriu. Goerner conchide: “[...] e atât de la îndemână să ascuți aceste înregistrări (ale lui V.G., n.n.) care vorbesc de la sine, nu e prea mult de spus în plus, după părerea mea. Când ascuți o muzică de asemenea natură, discuțiile nu-și mai au rostul.”² Admirabilă apare această consonanță cu aforismul lui Ludwig Wittgenstein din *Tractatus Logico-Philosophicus*: „Was gezeigt werden kann, kann nicht gesagt werden.” („Ce poate fi arătat nu poate fi spus”).

Tenorul și regizorul Cristian Mihăilescu deapănă, cu haz și naturalețe, amintiri din tinerețe în care apar Dan Iordăchescu, Ion Voicu, Cătălin și Marilena Ilea – o desfătare pentru martorii acelor ani – și, printre altele, elogiază rolul Roxanei în viața pianistului. Merită observate și bonomia cu care

¹ Ibid., p. 232

² Ibid., p. 207

Valentin Gheorghiu reacționa la imitațiile pe care i le făcea Pichi Mihăilescu, și revelionul spontan de la Sinaia.

Interviul acordat de Adrian Iorgulescu scoate la iveală admirația compozitorului pentru tenacitatea pianistului Gheorghiu: „Am fost și eu pianist (desigur, la un nivel incomparabil inferior) în tinerețe; am urmat liceul de muzică, am continuat apoi încă patru ani la facultate, însă niciodată nu am putut să exercez peste două ceasuri. El se simțea coerent și consecvent cu sine în fața clapelor, iar timpul nu mai conta.”¹ (Un nou zâmbet apare pe fața cititorului pianist, împins de situație să-și spună „uite, tocmai așa unii devin mari pianiști”). Adrian Iorgulescu îl laudă și îl prețuiește pe Valentin Gheorghiu în ipostaza de compozitor a acestuia, iar relatările despre asiduitatea lui la ședințele Uniunii Compozitorilor completează portretul muzicianului. Prietenia lui Valentin Gheorghiu cu Pascal Bentoiu apare și ea în prim plan în amintirile lui Adrian Iorgulescu.

Foarte interesant este și interviul lui Cristian Mandeal: pe lângă portretul admirabil al lui Valentin Gheorghiu ca artist și ca om, din care se deduce percepția unei dualități – optimism și melancolie –, pe lângă evocarea unor momente speciale, concerte, seri de după concerte, turnee, transpare o punere în paralele a destinului lui Valentin cu propriul destin al lui Cristian Mandeal. Decizia de a rămâne în România pare să frământă și azi o parte dintre artiștii care au luat-o la vremea respectivă, lucru lesne de înțeles, dar cu care Valentin Gheorghiu părea să fie împăcat. La întrebarea dacă Valentin Gheorghiu și-ar fi regretat opțiunea de a rămâne în țară, răspunsul este „Nu se poate să nu regreti, dar în același timp îți evaluezi prioritățile cu plusurile și minusurile ce decurg de aici. [...] A ales să stea acasă, între ai lui, și lucrul ăsta pentru el a fost atât de important încât cariera și-a „sacrificat-o”. Într-un fel, aici ne asemănăm ca destin, nici el, nici eu, nimeni nu-și poate ghici viitorul dinainte, nu poate spune ce s-ar fi întâmplat dacă alegerea ar fi fost alta. Dar este sigur că măcar șansele ar fi fost altele dacă și el, și eu am fi ales o altă cale a deciziilor noastre la timpul potrivit. [...] Saltul în necunoscut se face la o vârstă când încă mai ai un viitor, când mai ai ceva în față. Așa ceva se face doar la mare tinerețe.”² Aici, Cristian Mandeal vorbește în numele său și în cuvintele lui se simte o mare nostalgie a tinereții și o sinceritate remarcabilă. Omagiul adus Roxanei Gheorghiu – „O extraordinară gospodină și tovarășă de viață. O susținătoare din toate punctele de vedere, nu numai gospodăresc, a lui Valentin. L-a sprijinit foarte mult moral. Roxana a luptat pentru el toată viața ca o leoaică și a fost o soție, aș zice, de nota 10”³ – relevă o admirație imensă și dorul de calitățile unei parteneri de viață care știe să creeze o ambianță favorabilă contactelor sociale. În altă ordine de idei, uneori o simplă locuțiune adverbială poate releva, voluntar sau nu, o inapetență: “În decurs de cinci-șase ani am înregistrat un album cu integrala simfoniilor lui Bruckner, cele cinci

¹ Ibid., p. 194

² Ibid., p. 183

³ Ibid., p. 180

discuri cu Valentin, două cu Dan Grigore, dar și alte lucrări care făceau parte din albume separate, *chiar și muzică românească*.¹ Poate că anii în care piesa simfonică românească era obligatorie în deschiderea concertelor filarmonicilor românești și-au pus amprenta, dar compozitorii știu că, pe atunci, muzica românească avea deschidere și în afara festivalurilor muzicii contemporane. În economia volumului, interviul lui Cristian Mandeal iese în evidență prin sinceritatea lui, vocabularul și imaginația bogate și prin nota de reverie cu totul aparte.

Mihai Constantinescu observă și alte particularități importante ale caracterului lui Valentin Gheorghiu, faptul că era total neconflictual, că nu ieșea în față pentru a-și face dreptate sau pentru a se face cunoscut sau auzit, că nu solicita recunoașterea și că își făcea întotdeauna datoria. Consemnează și un episod în care Valentin nu a ezitat să-și ceară scuze pentru ceva ce ar fi putut leza interlocutorul. Toate aceste trăsături sunt caracteristice oamenilor generoși, siguri pe ei, autentici. Critica pasageră a sistemului nostru de învățământ care nu le permite catedre în universități nici valorilor unanim recunoscute, dar fără doctorat – cazul lui Valentin Gheorghiu, Dan Grigore și Hero Lupescu –, apare spre sfârșitul textului. Cristina Uruc, care l-a cunoscut pe marele nostru pianist abia în 2007, ca studentă lucrând ca asistent al concurenților și al membrilor Concursului Enescu, consemnează bunătatea lui și promite că ARTEXIM va promova creația lui componistică. Ioana Georgescu-Răileanu, fiica dirijorului George Georgescu, aruncă lumină asupra gusturilor în arta plastică ale muzicianului; interesantă și nu întâmplătoare este predilecția lui pentru Pierre Bonnard, pictor opulent și totodată neostentativ. Citim, în treacăt, și despre "dragostea dominatoare" a mamei lui, care "a țesut în jurul lui Valentin o colivie invizibilă."²

Toate mărturiile din partea a doua a volumului se constituie într-un mozaic, un "discurs caleidoscopic", cum scrie Monica Lup în *Postfață*, despre omul și muzicianul Valentin Gheorghiu, oferindu-i totodată cititorului atent plăcerea de a observa particularitățile celor implicați în dialogurile despre subiectul principal. În partea finală, *Re-vizitări critice*, găsim transcrierea unei emisiuni radiofonice a lui Florino Dellatola despre Valentin Gheorghiu, făcute în 1970. Celebrul și extravagantul-în-surdină domn Dellatola, "Florino" pentru prietenii apropiați, a fost elev eminent al Floricăi Musicescu, profesor la Liceul de Muzică nr.1, actualmente Liceul *Dinu Lipatti* și bun prieten al Ludmillei Popișteanu, și ea fostă elevă a domnișoarei Musicescu, profesoară celebră la Liceul de Muzică nr.2, actualmente *George Enescu*. Florino Dellatola l-a acompaniat la pianul II pe compozitorul Ștefan Niculescu la absolvirea Conservatorului, în *Concertul nr. 5* de Beethoven, când domnișoara Musicescu – a cărei clasă Ștefan Niculescu o părăsise, neputându-i suporta stilul dur, pentru a se muta la clasa domnișoarei Erbiceanu – i-a felicitat pe amândoi.³

¹ Ibid., p. 179

² Ibid., p. 191

³ Fapt relatat de Ludmila Popișteanu și confirmat de Ștefan Niculescu, în anii 1980.

Observăm, în textul domnului Dellatola, o impecabilă cunoaștere a formei muzicale și a dramaturgiei la Chopin (termenii pe care îi utilizează trimit la cartea Ninei Vieru, *Dramaturgie muzicală în opera lui Chopin*, apărută încă în 1960), a conținutului *Sonatei în si minor* de Liszt. Autorul descrie în două-trei fraze foarte la obiect și totodată bogate în conotații și *Concertul pentru pian și orchestră* de Valentin Gheorghiu. Tipul de cronică făcută de Florino Dellatola pare ideal, pentru că reunește atenția la detalii și descrierea competentă a lucrurilor esențiale, cu punerea în context istoric, stilistic, psihologic. Domnul Dellatola scrie obiectiv, neutru, în timp ce articolul lui Alfred Hoffman (Freddy pentru prietenii apropiați), apărut în *România literară* din aprilie 1983 este scris cu fluiditate, ușurință și talent literar la persoana I; putem spune că reprezintă critica impresionistă de tip călănescian.

Laudatio compus de Grigore Constantinescu în mai 1996, cu prilejul conferirii titlului Doctor Honoris Causa lui Valentin Gheorghiu, urmează o cronologie a realizărilor muzicianului, îi enumeră pe cei cu care a cântat, citează din cronicile cele mai reprezentative, schițează portretul omului și îi descrie succint opera, enumeră distincțiile primite și îl plasează în panteonul format din George Enescu, Dinu Lipatti, Constantin Silvestri. Carmen Manea, în articolul *Valentin Gheorghiu – 95*, publicat în *Actualitatea muzicală* din aprilie 2023, introduce termenul *umanist*, atribuit protagonistului, noțiune care trimite imediat la arta Renașterii, cu care pianistul avea afinități, fiind și de origini italiene, prin mama sa.

Cele două cronici scrise de Valentin Gheorghiu însuși în 1964, amândouă despre Arthur Rubinstein, exprimă marea lui admirație pentru pianistul cu care avea afinități elective. Nu degeaba Florino Dellatola îi atribuie epitetul "apolinic" lui Valentin Gheorghiu. De altfel, scriind "Dar Rubinstein ne-a redat, cu înflăcărată poezie, în același timp cu o austeritate exemplară, complexul artei lui Chopin, păstrându-se în nota-i personală, aceea de a ocoli, cu o rară măiestrie, orice exces: de viteză, de intensitate, de tempo, de sentimentalism"¹, Valentin Gheorghiu își teoretizează propria estetică a interpretării muzicale.

Summary, rezumatul în engleză făcut de traducătoarea Maria Monica Bojin, păstrează sintaxa și întorsăturile frazei tipice vorbitorilor de limba română, uniformizând astfel micile diferențe de stil dintre autorii textelor. În toate fotografiile de la sfârșitul volumului, Valentin Gheorghiu apare în sacouri impecabile, uneori în cămașă albă, la pian, înconjurat de membri ai juriilor și diverse alte personalități. În ultima poză, făcută, probabil, după un concert, Roxana și Valentina Gheorghiu se uită în ochii privitorului, în timp ce Valentin Gheorghiu, îmbrățișându-le, privește altundeva – vederea-i pare a se întoarce și spre interior, și spre zări îndepărtate.

¹ Ibid., p. 281

SUMMARY

Lena Vieru Conta

In memoriam Valentin Gheorghiu

The review of the volume *In memoriam Valentin Gheorghiu* opens with an evocation of the book's architecture: three substantial parts accompanied by an addendum, a preface, and a postface. It then turns to the essential themes of each section, beginning with the pianist's and composer's meticulously reconstructed biography, followed by an exploration of his international career, reflected in a corpus of reviews grouped by country. These critical voices, marked by the cultural and historical sensibilities of their respective milieus, reveal both convergences and striking differences in perspective. From the interviews that constitute the volume's second part emerge the unanimously acknowledged virtues of Valentin Gheorghiu — both as artist and as human being — alongside the subtly individual inflections of each interlocutor's stance. The third section brings together a series of musical articles and reviews, some devoted to Valentin Gheorghiu and two authored by him; these texts are succinctly presented, with attention to the stylistic contours and intellectual concerns of each contributor. The Apollonian nature of Valentin Gheorghiu's personality functions as the unifying thread of a mosaic woven from memories, impressions, appreciations, and anecdotes — a tapestry that, while illuminating facets of the pianist's character, also reveals much about those who recount them. Taken together, these fragments shape a vivid fresco of Romanian musical life in the latter half of the twentieth century.